

Modalita – věty s významem nutnosti, možnosti a záměru

Modalita je gramatická kategorie zahrnující složitý komplex otázek, které jsou v různých přístupech různě chápány a interpretovány; je proto obtížné obsah pojmu *modalita* jednoznačně stanovit. Modalita se nejprve uplatnila v logice, kde byla dlouho omezena jen na modalitu alétickou, tj. na rozdíl mezi nutně pravdivými propozicemi a propozicemi, které mohou být pravdivé, nebo nepravdivé. Základní termíny modální logiky jsou proto *nutnost* a *možnost*, které jsou vzájemně vztahy negací.

V českém prostředí se podstata modalitativní spatřuje mezi složkami komunikačního procesu, tj. mezi mluvčím, větou/výpovědí a objektivní skutečností. (ESČ: 2002, s. 265-7)

Věty mohou obsahovat informaci o tom, že (ne)realizace obsahu predikátů je **nutná**, **možná** nebo **záměrná** (zamýšlená, úmyslná, chtěná) – těmto významům a jejich prostředkům se říká **modalita voluntativní**. Ta by se dala rozdělit na dvě podskupiny:

- **modalita možnostní/nutnostní** – možnost/nemožnost alternativního jednání nositele modalitativní: *Marie mohla/musela odjet*.
- **modalita volní** – aktivní stanovisko konatele: *Marie chtěla odjet*.

Prostředky vyjádření modalitativní

1. lexikální

a) výrazy, které se pojí jen s infinitivem = **modální modifikátory**

- vlastní modální slovesa: *muset, mít, moci, smět, chtít*
- modální slovesa v širším smyslu: *umět, dovést, vydržet, dokázat* apod.
- modální výrazy jako *lze, dá se, jde*.

b) výrazy, které se primárně pojí s vedlejší větou, ale lze je nominalizovat = **modální predikátory**

- výrazy jako *být s to; je nutné, třeba, nezbytné, možno, žádoucí, radno, dlužno, vhodné* apod.; *mít povoleno, dovoleno, právo* apod.; *hodit se, slušet se, rád by*.

Hranice mezi oběma skupinami prostředků je neostrá: *Slušelo by se přinést alespoň malý dárek. / Slušelo by se, abychom přinesli alespoň malý dárek.*

2. gramatické

a) slovo tvorné (sufixy *-telný* a *-ivý*): *Číslo děvět je dělitelné třemi.*

b) infinitivní konstrukce – prostý infinitiv: *Co dělat?; – je + infinitiv: Je vidět Sněžku.*

c) *být + k*: *Není to s ním k vydržení., Není to už k dostání.*

- **Modalita deskriptivní** – mluvčí popisuje „objektivní“ stav věcí, původcem modalitativní není mluvčí: *Eva musela odejít domů.* (někdo jí to nařídil).
- **Modalita preskriptivní** – mluvčí vyjadřuje svůj postoj, je původcem modalitativní: *Eva musí jít hned domů.* (přikazuji jí to / přeji si to)

Modální slovesa (především *moci*, *muset* a *mít*) mohou mít podstatně odlišné významy, záleží na kontextu:

- Vyjadřování modalit z hlediska objektivních (fyzikálních) podmínek → původcem modalit nemůže být mluvčí = **modalita alétická (logická)**: *Led musel při této teplotě roztát.*
- Vyjadřování modalit z hlediska společenských norem, etických principů apod. → původcem modalit může být mluvčí = **modalita deontická (normativní)**: *Za tohoto stavu si ji nemohu vzít.*
- Mluvčí jimi vyjadřuje určitou míru své nejistoty k platnosti obsahu výpovědi = **modalita epistémická (pravděpodobnostní, pravdivostní)**
 - a) mluvčí si je jistý: *vím, že...*
 - b) mluvčí si je ne zcela jistý: *jsem přesvědčen, mám za to, myslím, zřejmě, asi* apod.

Prostředky k vyjádření různé míry jistoty:

- **lexikální**: epistémické predikátory /pojící se s VV/ (*myslím*); epistémické částice (*určitě, zřejmě*); modální slovesa (*muset/moci*)
- **gramatické**: futurum (*Ta žárovka nebude dobře utažená.*); ustálená syntaktická forma (*Že někdo zvoní? Jako by někdo zvonil.*)

c) mluvčí se distancuje od cizího mínění

Prostředky:

- slovesa jako: *říkat, psát, slyšet, zjistit, dozvědět se*
- částice: *prý, snad, údajně*
- modální sloveso *mít*

NUTNOST = neexistuje alternativní řešení. Má 3 základní významy:

1. **nezbytnost** (kladné modální sl. *muset*, záporná *nemoci, nesmět* + další prostředky): není jiná možnost než realizace/nerealizace děje (*Jako host nebude moci hlasovat. Byl nucen odjet domů.*)
2. **očekávanost** (*mít* + další prostředky): důsledek přijetí závazku (*Nemáme teď vyrušovat.*)
3. **záhodnost/žádoucnost/vhodnost**: obsahuje hodnocení, kritériem jsou obvykle společenské normy (*Není žádoucí...; Nesluší se...*)

MOŽNOST = existuje alternativní řešení. Má 3 základní významy:

1. **prostá možnost** (kladné *moci*, záporné *nemuset* + další prostředky): existují příhodné podmínky pro realizaci obsahu věty (*Ta rovnice se může / se dá vyřešit dvěma způsoby.*)
2. **dovolení** (*smět, moci* + další prostředky): někdo vytvoří podmínky alternativního řešení, zrušil omezení pro realizaci děje (*Vězni směli / mohli / měli dovoleno přijímat návštěvy v neděli.*)
3. **schopnost** (*umět, dovést, dokázat*): konatel má předpoklady k ne/realizaci činnosti

ZÁMĚR = informace o výsledku rozhodnutí konatele ne/realizovat nějakou činnost nebo dosáhnout nějakého stavu. Má 2 základní významy:

1. **mít úmysl** (*chtít, hodlat, mínit, mít v úmyslu*): ne/realizace činnosti je v kompetenci konatele
2. **mít zájem/přání** (*chtít, mít zájem, přání*): ne/realizace činnosti není zcela v komp. konatele

Vztah modality k záporu

Negace mění modální platnost sloves signalizujících nutnost a možnost.

možnost	nutnost
<i>moci</i> <i>smět</i>	<i>muset</i>
<i>nemuset</i>	<i>nemoci</i> <i>nesmět</i>
<i>Petr mohl kouřit.</i> <i>Petr nemusel kouřit.</i> <i>Petr mohl nekouřit.</i> <i>Petr nemusel nekouřit.</i>	<i>Petr musel kouřit.</i> <i>Petr nemohl kouřit.</i> <i>Petr musel nekouřit.</i> <i>Petr nemohl nekouřit.</i>

Literatura:

DANEŠ, FRANTIŠEK, HLAVSA, ZDENĚK, GREPL, MIROSLAV. *Mluvnice češtiny (3): Skladba*. Praha: Academia, 1987. 748 s.

Encyklopedický slovník češtiny. KARLÍK, PETR, NEKULA, MAREK, PLESKALOVÁ, JANA. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.

GREPL, MIROSLAV, KARLÍK, PETR. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

ŠMILAUER, VLADIMÍR. *Novočeská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 574 s.

CVIČENÍ

Z výkladu k větným členům víme, že spojení určitých tvarů modálních sloves s infinitivem plnovýznamového slovesa vytváří složený přísudek: Petr musí cvičit. Základní modální slovesa *muset, moci, mít, smět* a *chtít* vyjadřují nutnost, možnost, schopnost a úmysl (záměr) konatele uskutečnit děj označený infinitivem.

1. V následujících větách určete, které modální sloveso vyjadřuje nutnost, možnost, schopnost a úmysl.

Bouška se musel Veselému omluvit. Do zítřka se máme přihlásit na zájezd do Prahy. Tu knihu si směl vzít domů. Bratr chce studovat fyziku. Petr přece mohl jet s námi. V tísní musel Kukleta kopnout míč do autu. Mám ještě umýt nádobí. Chci s ním o tom promluvit sám. Matka už může chodit. Tuto rovnici můžeme řešit dvěma způsoby. Směl jsem si prohlédnout jeho sbírku známek. Léky máme chránit před dětmi.

Existují i jiné výrazy, kterými vyjadřujeme nutnost, možnost, schopnost nebo úmysl: *hodlat, umět, dokázat, dovést, stačit; být nucen, být povinen, schopen, s to; mít možnost, povinnost, dovolení, právo, schopnost, v úmyslu*. Srov.: Petr je nucen tu škodu zaplatit. × Velbloudi dokážou (jsou schopni) žít dlouho bez vody.

2. Pokuste se určit, které výrazy vyjadřují nutnost, možnost, schopnost a záměr.

Máš přece právo podat odvolání. Povolení ke vstupu do areálu má pouze několik zaměstnanců. Ostrované se dokáží potopit do hloubky 39 metrů. Za těchto okolností jsem byl nucen vařit si sám. Kdo hodlá pěstovat kaktusy? Byl s to mluvit o čemkoli. Dokážeš mi poradit? Ještě nemá v úmyslu odejít do důchodu. Toto množství energie stačí zabezpečit potřebnou teplotu. Advokát je povinen hájit zájmy svého klienta.

3. Nahrďte výrazy vyjadřující nutnost, možnost, schopnost a úmysl ve cv. 2 odpovídajícím způsobovým slovesem.